

Dutkansearvi dieđalaš áigečála

Volume 6, Issue 2, 2022

Erenoamáš nummir / Special issue

Oahpahus, didaktihkka ja pedagogihkka Sámis / Teaching, Didactics and Pedagogy in Sápmi

Buvttadeaddji / Publisher

Sámi giela ja kultuvrra dutkansearvi / Sámi Language and Culture Research Association

Doaimmaheaddji / Editor

Hanna-Máret Outakoski

ISSN 2489-7930

Saamenkielinen kielipesätoiminta yhteisöllisen kielenelvytyksen tekijänä

Annika Pasanen

Sámi allaskuvla

Tilanteessa, jossa lukemattomat alkuperäiskansat ja kielivähemmistöt ympäri maailman kamppailevat oman kielen elinvoimaisuuden puolesta, tarvitaan tehokkaita keinoja kielenvaihdon pysäyttämiseen ja oman kielen vahvistamiseen. Tällöin on suunnattava katse kielen siirtymiseen sukupolvelta toiselle sekä kodeissa että kodin ulkopuolella. Varhainen, täydellinen kielikylpy on osoittautunut maailmanlaajuisesti yhdeksi uhanalaisten kielten elvytyksen tehokkaimpia keinoja (Grenoble ja Whaley 2006, 51). Vaikka kielikylpy ei voi korvata kodin roolia, se on kielenopetuksen vahva malli, joka parhaimmillaan johtaa lapsen produktiiviseen kielitaitoon ja yhteisön laajamittaiseen käänteiseen kielenvaihtoon. Kielipesä tarkoittaa alle kouluikäisille lapsille tarkoitettua täydellistä kielikylpyä alkuperäiskansan tai kielivähemmistön uhanalaistuneella kielellä. Tässä artikkelissa kuvataan Suomessa toteutettua saamenkielistä kielipesätoimintaa kielenelvytyksen kontekstissa. Pyrkimykseni on hahmotella yleiskuva siitä, miksi kielipesä on nähty välttämättömäksi saamen kielten elvytyksen osaluueksi, miten toimintaa on toteutettu, millaisiin tuloksiin se on johtanut, millaisia haasteita siinä kohdataan ja miltä sen tulevaisuus näyttää.

Kielipesätoiminta on muodostunut omassa tutkimuksessani ja henkilökohtaisessa elämässäni monin tavoin keskeiseksi aiheeksi. Olen ollut edistämässä kielipesätoimintaa Venäjän uralilaisten kielten puhuma-alueilla Karjalan tasavallassa Uhtualla toimineessa kielipesähankkeessa 1999-2003 sekä laajemmassa Suomalais-ugrilaisessa kielipesähankkeessa 2008-2012 (ks. Pasanen 2003; 2015, 218–221). Saamentutkimuksen kentällä omaa positiotani luonnehtii sekä yhteisön ulkopuolisuus että siihen kuuluminen. Olen Keski-Suomessa varttunut suomenkielinen suomalainen, asunut pitkään Inarissa ja opetellut pohjoissaamen ja inarinsaamen kieliä. Lapseni ovat omaksuneet inarinsaamen kieltä varhaislapsuudestaan saakka inarinsaamenkielisessä kielipesässä. Inarinsaamenkieliseen kielipesätoimintaan olen perehtynyt lisäksi tutkimusaineiston keruun ja järjestötoiminnan kautta sekä toimittuani

satunnaisesti sijaisena kielipesissä. Laajemmin tunnen saamelaista kielipesätoimintaa mm. toimittuani Saamelaiskäräjien kielipesäohjaajana vuosina 2018-2019.

Väitöksenjälkeinen tutkimushankkeeni käsitteli saamen kielten uusia puhujia (uusista puhujista ja uuspuhujatutkimuksesta ks. O'Rourke 2018) ja erityisesti henkilöitä, jotka ovat opetelleet ja ottaneet käyttöön jonkin saamen kielen Saamelaisalueen koulutuskeskuksen järjestämän kokovuotisen intensiivisen saamen kielen ja kulttuurin koulutuksen kautta. Kielipesä liittyy tähänkin tutkimukseen monella tapaa. Tutkimushenkilöiden joukossa on esimerkiksi paljon kielipesälästen vanhempia, joille saamen kielen elvytys on koko perheen yhteinen asia.

Artikkelini aluksi luon lyhyen katsauksen kielipesään kansainvälisenä konseptina sekä siihen, miten menetelmää on sovellettu eri puolilla maailmaa. Vedän myös lyhyesti yhteen saamen kielten elvytyksen tarvetta. Johdantoa seuraavassa luvussa esittelen kielipesää kuvaavaa tutkimusta ja artikkelin lähtökohtia ja tavoitteita. Kolmas luku on katsaus saamelaisten kielipesätoiminnan historiaan ja nykytilanteeseen. Neljäs luku pureutuu siihen, millainen merkitys kielipesätoiminnalla on saamen kielten elpymisessä. Viidennessä luvussa käsittelen kielipesätoiminnan haasteita niin yksittäisten ryhmien kuin koko kentän rakenteellisella tasolla. Punaisena lankana kaikissa luvuissa kulkee kielipesän rooli yhteisöllisen kielenelvytyksen osana. Koska saamelaisten kielipesiä koskevaa tutkimusta on hyvin vähän ja tavoitteeni on kuvata sitä kokonaisuutena eikä tapaustutkimusten kautta, artikkelin lähestymistapa on keskusteleva ja pohdiskeleva.

Kielipesät kielenvaihdon suuntaa kääntämässä

Kielipesä tarkoittaa varhaista, täydellistä kielikylpyä alkuperäiskansan tai kielivähemmistön kielellä kielen uhanalaisuuden ja elvytyksen viitekehyksessä. Oman kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on tällöin katkennut tai häiriintynyt niin, että lapset tai riittävä osa lapsista eivät enää opi yhteisönsä omaa kieltä vanhemmiltaan kotona. Näin voi olla siksi, että vanhemmat eivät itsekään osaa kieltä, eivät osaa sitä riittävästi puhuakseen lapsilleen tai eivät erilaisista syistä johtuen pysty puhumaan sitä lapsilleen, vaikka osaisivatkin.

Kielipesätoiminta on strukturoidussa muodossa saanut alkunsa Aotearoan eli Uuden-Seelannin māorikansan parista. Kingin mukaan (2001, 121–124) māorin kielen uhanalaistuttua kriittiseen pisteeseen alettiin pohtia aiempaa radikaalimpia toimia, joiden avulla māorista tulisi jälleen

lasten ja nuorten kieli. Uuden-Seelannin hallituksen organisoima Māoriasioiden laitos vahvisti Kōhanga Reo eli kielipesän konseptin ja nimen vuonna 1981 pidetyssä kokouksessaan. Ensimmäinen Kōhanga Reo avattiin keväällä 1982. Kielipesiä syntyi lisää valtavalla vauhdilla. Vuonna 1985 niitä oli jo 450, ja enimmillään eli vuonna 1994 ryhmiä oli 819. Sen jälkeen ryhmien lukumäärä on kuitenkin pienentynyt jonkin verran johtuen erilaisista ongelmista, kuten työvoimapulasta ja hallinnollisista ongelmista. Yhtä aikaa kielipesätoiminnan kanssa on kehittynyt vahva māorinkielinen ja māorikulttuuriin perustuva kouluopetus. No'Eau Warnerin mukaan (2001, 133–144) kielipesätoiminta aloitettiin Havaijilla vain muutamaa vuotta myöhemmin kuin Aotearoassa, vuonna 1984. Pūnana Leo -ryhmät on tarkoitettu alle kouluikäisille lapsille kahdesta viiteen vuoteen. Kielipesätoiminta ja havaijinkielinen kielikylpy koulussa ovat muodostuneet kielenelvytyksen kivijalaksi myös Havaijilla.

1980-luvulta alkaen kielipesämenetelmä on otettu käyttöön mitä erilaisimmissa oloissa ja yhteiskunnissa. Pohjois-Amerikassa useat alkuperäiskansat ovat jo vuosikymmeniä hyödyntäneet varhaista, täydellistä kielikylpyä omien kieltensä elvyttämisessä. Pitkään ovat toimineet mm. ojibwen- ja creenkielinen kielikylpy. Toiminnasta ei useinkaan ole käytetty nimitystä kielipesä vaan esimerkiksi *language immersion pre-school* (Pease-Pretty on Top 2003, 9). Näiden ryhmien toimintaperiaate vaikuttaa kuitenkin olevan sama kuin kielipesän: lapset oppivat kieltä luonnollisen kommunikaation kautta täydellisen kielikylvyn periaatteilla. Myös kielipesä-termi on käytössä paikoin, ainakin inupiaqin kielen elvytyksessä Alaskassa (Bates 2013).

Suomessa menetelmä on ollut saamen kielten lisäksi käytössä Nurmeksessä karjalan kielellä toimineessa perhepäivähoitoryhmässä, jota Nurmeksen kaupunki ylläpiti yhteistyössä Karjalan kielen seuran kanssa muutaman vuoden ajan vuodesta 2009 alkaen. Toiminta kaatui lähinnä työntekijäpulaan (Lemmetyinen 2015, 72). Suomen romanit ovat elvyttäneet omaa kieltään kielipesäksi kutsuttujen, eri-ikäisille romaneille tarkoitettujen kielikerhojen muodossa; kysymys ei kuitenkaan ole ollut varhaisesta, täydellisestä kielikylvystä (Huhtanen ja Puukko 2016, 43–44). Kielipesä-käsitettä onkin viime vuosina käytetty mitä erilaisimmista kielenelvytysmuodoista, kun käsite on saanut positiivista kaikua saamenkielisen kielipesätoiminnan tulosten myötä. Tämä on ongelmallista. Ensinnäkin, kerhon, leirin tai kielisuihkutyypin toiminnan nimittäminen kielipesäksi voi antaa epärealistisen kuvan pienimuotoisen ja harvatahtisen toiminnan vaikutusmahdollisuuksista uhanalaisen kielen

omaksumisessa ja elpymisessä. Lapsen kielenomaksumisen tulokset ovat hyvin erilaisia mm. siitä riippuen, viettääkö hän kieliympäristössä aikaa kahdeksan tuntia joka arkipäivä vai kaksi tuntia viikossa. Toisekseen, kielipesä-käsitteen perusteeton käyttö voi myös hankaloittaa varhaisen, täydellisen kielikylvyn järjestämistä: jos se rinnastuu aivan erityyppisiin toimintoihin, sen edellytyksiä ja toimintaperiaatteita saatetaan helposti kyseenalaistaa. Uhanalaisten kielten puhujayhteisöjen tulisi voida valita omat revitalisaatiokeinonsa realistisin odotuksin, ymmärtäen mitä minkäkinlaisella toimintamuodolla voidaan saavuttaa. Kielipesäksi tulisi nimittää ainoastaan varhaista, täydellistä kielikylpyä alkuperäiskansan tai kielivähemmistön kielen elvyttämiseksi.

Saamelaisten kokemusten innostamina myös useat Venäjän suomalais-ugrialaisten ja samojedikielten puhujayhteisöt ovat soveltaneet kielipesämenetelmää omien kieltensä elvytyksessä. Olen kuvannut väitöstutkimuksessani (Pasanen 2015, 218–220) lyhyesti sitä, kuinka kielipesätoiminta on osoittautunut Venäjän kieli- ja koulutuspolitiikan kehyksessä hyvin hankalaksi toteuttaa. Poliittisella tasolla kielipesä on leimattu pahimmillaan segregatioksi eli lasten eristämiseksi etnisiin perustein. Tämä on silkkaa vääristelyä, jo yksin siinä valossa, että kielipesäryhmiä ei ole missään Venäjällä rajattu etnisteetin mukaan. On esitetty epäilyksiä siitä, että kielipesämenetelmä vahingoittaa lasten kognitiivista tai sosiaalista kehitystä, johtaa puutteelliseen venäjän kielen hallintaan ja sitä myöten aiheuttaa ongelmia koulussa. Käytännön ongelmiksi ovat usein muodostuneet sitovat, virallisesti vahvistettavat opetusohjelmat, tiukat kelpoisuusvaatimukset, pula kielitaitoisista ammattilaisista sekä pitkät jonot varhaiskasvatussyksikköihin. Jos poliittista tahtoa alkuperäiskansojen oikeuksien toteuttamiseen ja vähemmistökielen tehokkaaseen elvyttämiseen riittäisi, ratkaisuja ongelmiin olisi toki mahdollista löytää. Valitettavasti kehitys Venäjällä kulkee kuitenkin aivan toiseen suuntaan.

Kaikesta huolimatta kielikylpyä on Venäjällä onnistuttu soveltamaan joillakin alueilla. Olen itse ollut aktiivisesti mukana uralilaisia kieliä puhuvien yhteisöjen kielipesähankkeissa. Tällä hetkellä kielipesiksi nimitettyjä ryhmiä toimii Venäjällä mm. karjalan kielellä Karjalan tasavallassa; komin kielellä Komin tasavallassa; udmurtin kielellä Udmurtiassa; hantin kielellä Hanti-Mansian autonomisella alueella; enetsin, nganasanin ja dolgaanin kielillä Taimyirin dolgaanien ja nenetsien piirissä. Suurin osa ryhmistä ei kuitenkaan toimi lähellekään täydellisen kielikylvyn periaatteella, mikä johtuu edellä kuvatuista ongelmista. Ainoa selkeä

kielipesä on Karjalassa Vieljärven kylässä toimiva karjalankielinen ryhmä, jota ylläpitää kansalaisjärjestö Karjalan kielen kodi. Ilmeisesti myös Komin tasavallassa täydellisen kielikylvyn periaatetta on pystytty toteuttamaan joissakin ryhmissä. Kouluikäisten parissa uhanalaisten kielten kielikylpyä ei ole viime vuosina päästy edes yrittämään, sillä koulujen opetuskielenä on koko Venäjällä harvoja poikkeuksia lukuunottamatta yksinomaan venäjän kieli. Parhaassa tapauksessa oman kielen opetus koulussa on kuitenkin kielipesän myötä vahvistunut, ja kielen käyttö ja näkyvyys on lisääntynyt myös koko yhteisössä. Esimerkiksi enetsin kieli, jota puhuu aktiivisesti enää muutama kymmenen henkilöä Taimyrin piirissä, lähinnä Potapovon kylässä, on saanut kielipesätoiminnan myötä aivan uudenlaista arvostusta ja näkyvyyttä (Pasanen 2014b).

Kielipesätoiminta on saanut jalansijaa myös Etelä-Virossa võrun kielen elvyttämisessä. Võromaallakaan kielipesiä ei ole useimmissa tapauksissa onnistuttu järjestämään kokoaikaisena, täydellisenä kielikylvynä vaan esimerkiksi tietylle viikonpäivälle sijoitettuna osa-aikaisena toimintana. Sillä on silti ollut positiivinen vaikutus kielen elinvoimaisuuteen ja prestiisiin (Võro Instituut, ei pvm.). Samantyyppinen tilanne on Pysyjoella (Børselv) ja Lemmijoella (Lakselv), joissa on järjestetty kveeninkielistä kielipesätoimintaa yhtenä päivänä viikossa (Lanes 2017).

Suomen saamelaisten parissa kielipesätoiminta on kiistatta muodostunut yhdeksi tärkeimmistä keinoista, joiden avulla elvytetään ja vahvistetaan saamen kieliä ja toteutetaan lasten oikeutta omaan kieleensä. Kielipesätoiminta on tarpeen, koska saamen kielten siirtyminen sukupolvelta toisella on heikentynyt ja paikoin kokonaan katkennut kielenvaihtokehityksen myötä. Sen seurauksena kieli ei ole päässyt eikä edelleenkään monin paikoin pääse siirtymään elinvoimaisuuden kannalta riittävästi kodeissa vanhemmilta lapsille. Suomessa puhuttujen saamen kielten kielenvaihtohistoria, uhanalaisuuden taso, yhteisön rakenne ja kielenelvytyksen tarve eroavat toisistaan monin tavoin. Kaikki kolme saamen kieltä ovat kuitenkin uhanalaisia kieliä, joiden siirtyminen edellyttää erityistoimia.

Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on kriittinen kysymys kaikissa saamelaisyhteisöissä, mutta erityisesti niissä, joissa kielen siirtyminen katkesi assimilaation aikakaudella kokonaan. Inarinsaamen kieli uhanalaistui 1900-luvun muutosten ja mullistusten myötä niin, että jo vuosisadan alussa Inarin alueen valtakieleksi oli muodostunut suomi, ja toisen maailmansodan

jälkeen inarinsaamen siirtyminen perheissä väheni merkittävästi. 1960-luvulla syntyneet lapset eivät juurikaan enää oppineet aktiivisesti inarinsaamea, ja näin tilanne jatkui useita vuosikymmeniä. Kahdessa perheessä ryhdyttiin poikkeuksellisesti puhumaan kotikielenä inarinsaamea neljälle 1970-luvun lopussa ja 1980-luvulla syntyneelle lapselle. Heidän lisäksi muut aktiiviset kielenpuhujat olivat 1980-luvulla iäkkäämpää väkeä. Tämän jälkeen ensimmäiset lapset, joille kieltä alettiin taas siirtää kotikielenä, ovat syntyneet 1990-luvun puolivälissä. Kielipesätoiminnan alettua 1997 alkoi inarinsaamen kielen siirtyminen suuremmassa määrin kokonaisuudelle lapsiryhmälle. Perheissä inarinsaamen kielen asema kotikielenä alkoi kuitenkin vahvistua merkittävässä määrin vasta vuodesta 2009 alkaen, jolloin alkoi kielen intensiivinen aikuisopetus (Olthuis 2000; 2003; Olthuis, Kivelä ja Skutnabb-Kangas 2013; Pasanen 2015; 2018a; 2018b).

Koltansaamelaiden parissa laaja kielenvaihto perheissä tapahtui vähän myöhemmin kuin inarinsaamelaiden parissa. Koltansaamen kielen käyttöalat, funktiot ja prestiisi alkoivat toki heiketä yhteisössä heti toisen maailmansodan dramaattisten seurausten myötä, kun koltansaamelaiset menettivät perinteiset kotiseutunsa ja asutettiin uusille alueille Inarin kuntaan. Kielenvaihto ei kuitenkaan yltänyt perheisiin heti etenkin Sevettijärven seudulla, jossa koltansaamea on puhuttu lapsille kotikielenä jonkin verran vielä 1970-luvulla ja yksittäistapauksissa pitempäänkin. Sen sijaan Keväjärven ja Nellimin seudulla kieli jäi siirtymättä jo osalle ensimmäisestä uusilla asuinsijoilla syntyneestä ikäluokasta. 1990-luvulta alkaen kieli alkoi siirtyä lapsille uudelleen kielipesätoiminnan myötä sekä muutamissa perheissä (Ks. esim. Siida, ei pvm.).

Pohjoissaamen kielen siirtyminen perheissä ei ole Suomessa, kuten Ruotsissa ja Norjassakaan, koskaan katkennut kokonaan. Tietyillä alueilla assimilaatiota kuitenkin on tapahtunut nopeasti ja dramaattisin seurauksin, kuten Marjut Aikion (1988) väitöstutkimus Vuotson seudun kielenvaihdosta osoittaa. Syynä tähän oli mm. Lokan ja Porttipahdan tekoalaiden rakentaminen, joiden tieltä väestö asutettiin pitkälti Vuotsoon, jossa uuden elämänmuodon kieleksi muodostui nopeasti suomi. Samaan aikaan kun toisilla alueilla ja toisissa suvuissa pohjoissaamen siirtyminen on katkennut, kieli on siirtynyt vahvasti tietyillä alueilla ja tietyissä suvuissa, Suomessa ennen muuta Utsjoen kunnassa ja Enontekiön porosaamelaiden parissa. Jo kauan ennen inarin- ja koltansaamen elvytystä pohjoissaamen kieli sai jalansijaa sellaisilla aloilla kuin päiväkotit, koulu, Saamelaisalueen koulutuskeskus, media ja yliopisto-opetus.

Kielen vahvistumiseen on vaikuttanut myös kielen puhuma-alue kolmen valtion alueella ja se, että suurimpana kielenä nimenomaan pohjoissaame on ollut näkyvin ja kuuluvin, eniten tuettu ja tunnistettu. Tällä hetkellä pohjoissaamen kieleen kohdistuu monin paikoin aivan samanlainen kielenelvytyksen tarve kuin inarin- ja koltansaamen kieliin, mutta koska tilanne on joiltakin osin niin paljon parempi, kielenelvytyksen tarvetta ei tiedosteta kaikkialla yhtä selvästi (ks. Pasanen 2019, 66, erityisesti haastatteluote). Keskenään suuresti eroavat paikalliset tilanteet johtavat keskenään erilaisiin näkemyksiin siitä, miten pohjoissaamen kieltä tulisi edistää. Tällaisessa tilanteessa äidinkielisten ja uusien puhujien tarpeet saattavat pahimmassa tapauksessa joutua vastakkain. Parhaassa tapauksessa taas olemassaoleva vahva puhujayhteisö ja uudet puhujat voivat yhdessä vahvistaa ja laajentaa kieliympäristöä.

Kielipesätoiminta tutkimuskohteena

Kielipesää on mahdollista tutkia monen eri tieteenalan näkökulmista, ja kokonaisuuteen liittyvät yhtä lailla kielentutkimus, kasvatustiede kuin kulttuuritutkimuskin. Tässä artikkelissa kielipesää tarkastellaan kielisosiologian näkökulmasta, uhanalaisen kielen revitalisaation viitekehyksessä, mutta huomioidaan myös lasten kaksi- ja monikielisyyden viitekehys. Uhanalaisen, elvytettävän alkuperäiskansakielen omaksuminen eroaa monin tavoin sellaisista tilanteista, joissa lasten kaksi- tai monikielisyys koskee elinvoimaisia enemmistökieliä. Erot koskevat kielenomaksumisen lähtökohtia, tavoitteita, resursseja, yhteisöä ja itse kielenoppimisprosessia. Toisaalta lasten kielelliseen kehitykseen ja kaksi- ja monikielisyteen liittyy tiettyjä universaaleja lainalaisuuksia, jotka on huomioitava myös kielipesätutkimuksessa.

Maailmanlaajuisesti eniten tutkittuja kielipesätapauksia ovat pisimpään käynnissä olleet määorien ja havaijilaisten kielipesät (ks. esim. Grenoble ja Whaley 2006; King 2001; Wilson ja Kamanā 2001). Toisaalta kielipesätutkimuksessa on syytä huomioida myös muuntyyppistä kielikylypyä koskeva tutkimus, jota löytyy runsaasti esim. Kanadan ranskankielisen kielikylylyn ja Suomessa toteutettavan ruotsinkielisen kielikylylyn osalta. Viitekehystä hahmotettaessa tulee huomioida jo edellä esille tullut seikka: kielipesän periaatteella toimivia ryhmiä on nimitetty ja nimitetään eri alueilla ja tilanteissa eri tavoin.

Saamelaisten kielipesien työtä ja tuloksia ovat valaisseet tutkimuksessa mm. Rauni Äärelä-Vihriälä (2016), Marikaisa Laiti (2018) ja Tiina-Maaria Laihi (2017). Äärelä-Vihriälä analysoi väitöstutkimuksessaan yhden pohjoissaamenkielisen kielipesän arvoja, valintoja ja arjen käytäntöjä. Laitin väitöstutkimus käsittelee saamelaista varhaiskasvatusta, joka on kielipesätoiminnan ja äidinkielisille lapsille suunnatun saamenkielisen varhaiskasvatuksen muodostama kokonaisuus. Laiti on haastatellut tutkimustaan varten yhteensä 23 varhaiskasvattajaa, joiksi hän nimittää kaikkia saamelaisen varhaiskasvatuksen työntekijöitä työnimikkeestä ja koulutuksesta riippumatta. Tutkimuksessa ei käy ilmi, kuinka suuri osa 23 henkilöstä on kielipesien työntekijöitä, mutta oletettavasti merkittävä osa, koska kielipesäryhmiä on nykyään jopa enemmän kuin äidinkielisille suunnattuja ryhmiä. Laihin sosiaalitieteellinen pro gradu –tutkielma puolestaan käsittelee koltansaamen kielipesästä kielellisen ja kulttuurisen revitalisaation tekijänä. Itse olen julkaissut aiheesta mm. pro gradu -tutkielman (Pasanen 2003) ja artikkelit (Pasanen 2004; 2008; 2010; 2014a; 2014b; 2018a). Myös väitöskirjassani (Pasanen 2015) kielipesätoimintaa käsitteli yksi erillinen luku, ja olennaisena revitalisaation osa-alueena kielipesä kulkee mukana koko tutkimuksessani. Väitöstutkimukseni kielipesäaineisto koostuu vanhempien ja työntekijöiden haastatteluista sekä omasta havainnoinnista. Työskennellessäni Saamelaiskäräjien kielipesäohjaajana laadin Saamelaiskäräjien verkkosivujen Kielipesä-sivuston (Saamelaiskäräjät, ei pvm).

Kielipesälästen kielen kehitys, kielen piirteet, kielivalinnat ja kielellinen identiteetti ovat valitettavasti jääneet tutkimuksessa toistaiseksi hyvin vähälle. Oman pro gradu –tutkielmani lisäksi niitä lähinnä sivutaan muussa tutkimuksessa esim. yksittäisten havaintojen tai työntekijöiden haastattelujen kautta. Systemaattisen ja mieluiten seurantatyypin tutkimustiedon saaminen saamenkielisten kielipesien lasten kielestä ja kielellisistä käytänteistä olisi elintärkeää tulosten analysoinnin ja toiminnan kehittämisen kannalta. Myös Äärelä-Vihriälä (2016, 215–216) korostaa tutkimustarvetta kielipesätoiminnan kentällä. Hän nimeää tarpeellisiksi aiheiksi lasten kielen lisäksi mm. saamen kielen ja saamelaiskulttuurin kannalta innovatiiviset pedagogiset toimintamallit eri ryhmissä sekä aikuistuneiden kielipesälästen kokemukset ja kielenvalinnan.

Tämä artikkeli on luonteeltaan katsaus, joka pyrkii antamaan yleiskuvan Suomessa toteutetusta saamenkielisestä kielipesätoiminnasta. Tarkastelu rajoittuu Suomeen mm. siksi, että Norjassa ja Ruotsissa saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa ei käytetä kielipesän käsitettä eikä

myöskään systemaattista kielipesäpedagogiikkaa; Venäjällä taas ei ole olemassa minkäänlaista saamenkielistä varhaiskasvatusta (kielipesäpedagogiikka-käsitteestä ks. Äärelä-Vihriälä 2016). Artikkelini pohjautuu omaan väitöstutkimusaineistooni, osallistuvaan havainnointiin saamenkielisen kielipesätoiminnan kentällä ja aihetta koskevaan muuhun kirjallisuuteen. Erityisesti kielipesätoiminnan nykytilan ja haasteiden kuvauksessa heijastuvat paljolti myös ne yleiset tiedot ja arkipäivän havainnot, joita minulle kertyi toimiessani Saamelaiskäräjien kielipesäohjaajana vuosina 2018–19.

Saamenkielisistä kielipesistä on alettu 2010-luvulla käyttää poliittisella tasolla eli Saamelaiskäräjien piirissä ja valtion elimissä nimitystä “saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminta” (ks. esim. Saamelaiskäräjät, ei pvm.). Tällä terminologisella valinnalla halutaan ilmeisesti korostaa sitä, että lähtökohtana ei ole pelkästään kielen vaan koko kulttuurin siirtäminen ja elvyttäminen ja kokonaisvaltaisesti saamelaiskulttuuriin perustuva toiminta. Maailmanlaajuisesti tällaista erillistä korostusta ei ole katsottu tarpeelliseksi vaan ryhmittä käytetään nimitystä, joka eri kielistä kääntyisi suomeksi “kielipesä” tai “kielen pesä”. Näin esim. māoriksi *Kōhanga Reo*, havaijiksi *Pūnana Leo*, englanniksi *language nest* ja aunuksenkarjalaksi *kielipezä*. Ruohonjuuritasolla myös saamenkielisiä ryhmiä kutsutaan kielipesiksi. Näistä syistä käytän tutkimuskontekstissa käsitettä “kielipesä”, niin myös tässä artikkelissa.

Saamelaisten kielipesätoiminnan historia ja nykytilanne

Suomenkielisessä kielentutkimuksen alan kirjallisuudessa ensimmäinen maininta kielipesästä on tietävästi Marjut Aikion (1988, 316) väitöskirjassa, jonka lopussa tutkija pohtii revitalisaation tarvetta ja mahdollisuuksia Saamenmaalla ja viittaa māorien *Kōhanga Reo* -liikkeeseen. Leena Hussin mukaan (1999, 145) tiedon *Kōhanga Reo* -toiminnasta toi Saamenmaalle Tove Skutnabb-Kangas, joka esitteli ideaa vieraillessaan 1980-luvulla useissa saamelaisyhteisöissä. Inarinsaamelaisista asiaa ehdotti ensimmäisenä Matti Morottaja *Anarâš-lehden* pääkirjoituksessa joulukuussa 1992 (Morottaja 1992). Morottaja on haastattelussa muistellut minulle kuulleensa asiasta Inarissa järjestetyssä seminaarissa joltakin kielentutkijalta.

Suomessa puhuttavista saamen kielistä koltansaamea käytettiin ensimmäisenä kielipesätoiminnassa. YK:n kansainvälinen alkuperäiskansojen teemavuonna 1993 Sevettijärvellä toimi puolisen vuotta kokeiluluontoinen koltansaamen kielipesä, joka ei positiivisista tuloksista huolimatta vielä johtanut pysyvään toimintaan. Kokeilua rahoitti sosiaali- ja terveysministeriö (Huss 1999, 145). Seuraavan kerran kielipesätoiminta käynnistyi Sevettijärvellä nelivuotisella EU-projektirahoituksella syksyllä 1997. EU-kielipesähankkeen päätyttyä toimintaan tuli vuosien tauko, kunnes syksyllä 2008 Ivalossa avattiin koltankielinen kielipesä, joka toimii edelleen kunnallisena ryhmäperhepäiväkotina. Syksyllä 2010 kielipesä avattiin jälleen Sevettijärvellä, aluksi kerhotoimintana. Tätä ryhmää hallinnoi koltansaamelaisien Saa´mi Nue´tt -järjestö. Syksyllä 2014 Saa´mi Nue´tt joutui kuitenkin vetäytymään kielipesätoiminnan vetovastuusta, ja toiminta jatkui Inarin kunnan varhaiskasvatuksena. Sevettijärvellä yksi toiminnan haasteista on ollut kylän vähäinen lapsimäärä. Toiminnan piirissä on ollut kerrallaan vähimmillään yksi lapsi. Pienessä yhteisössä jokainen kielenpuhija ja tuleva kielenpuhija on kuitenkin mittaamattoman tärkeä, ja kielipesätoimintaa on pystyttävä soveltamaan vaihtelevien lapsimäärien mukaan.

Anarâškielâ servi ry alkoi selvittää inarinsaamenkielisen kielipesän perustamisen mahdollisuuksia 1990-luvun alkupuoliskolla, mutta rahoituksen löytyminen ja muiden käytännön kysymysten ratkeaminen kesti vuosia. Vuonna 1997 Suomen Kulttuurirahasto myönsi Anarâškielâ serville apurahan kielipesätoiminnan käynnistämiseen ja ylläpitämiseen viiden vuoden ajalle. Myöhemmin se laajensi tukea niin, että yhdistys pystyi ostamaan toimintaa varten oman talon (Olthuis 2003, 571). Yhdistyksen ylläpitämä kielipesä aloitti toimintansa Inarin kirkonkylässä elokuussa 1997. Samaan aikaan aloitti toimintansa nelivuotisella EU-projektirahoituksella toiminut inarinsaamenkielinen kielipesä Ivalossa. Syksyllä 2009 inarinsaamenkielinen kielipesä pääsi vuosien tauon jälkeen toimimaan Ivalossa. Kyseessä oli nyt Anarâškielâ servin ylläpitämä ryhmä, jossa on kaksi työntekijää ja 8 kokopäiväistä sekä 2 osa-aikaista hoitopaikkaa. Talvella 2011 Inarin kirkonkylällä avautui uusi, niin ikään Anarâškielâ servin hallinnoima kielipesäryhmä. Olemassa oleva kielipesä jaettiin kahtia niin, että muodostettiin erilliset ryhmät alle ja yli 3-vuotiaille lapsille. Tämä käytäntö on edelleen voimassa, kuitenkin lapsimäärän ja lasten kielitaidon tason mukaan sovellettuna. Syksyllä 2021 inarinsaamenkieliset kielipesät siirtyivät yhdistyksen hallinnasta Inarin kunnan haltuun.

Suomen ensimmäinen pohjoissaamenkielinen kielipesä aloitti toimintansa Vuotsossa vuonna 2007. Se on toiminut siitä saakka, tosin vaihtelevassa muodossa. Joinakin vuosina suomenkielinen ryhmä on toiminut samoissa tiloissa, toinen ryhmän opettajista on ollut suomenkielinen tai toiminta on ollut vain osapäiväistä. Syksystä 2011 saakka kielipesä on toiminut omissa tiloissaan kokopäiväisesti 2–4 työntekijän voimin. Utsjoella ja Karigasniemellä aloitettiin kielipesätoiminta syksyllä 2011. Molemmat ryhmät ovat toimineet lapsimäärästä, toimitiloista ja työntekijätilanteesta riippuen vaihtelevassa muodossa joko erillisinä ryhminä tai äidinkielisille suunnatun pohjoissaamenkielisen varhaiskasvatuksen yhteydessä. Nuorgamiin kielipesäryhmä perustettiin vuonna 2017 suomenkielisen ryhmäperhepäivähoidon yhteyteen. Enontekiön kunnassa on toiminut 2000-luvun alkupuolella jonkin aikaa pohjoissaamenkielinen kielipesäkerho, joka tarjosi kaikille halukkaille kielisuihkun tyyppisesti pohjoissaamenkielisiä leikkituokioita pari tuntia viikossa. Vuoden 2018 ajan kunnassa toimi kielipesäryhmä, joka kaatui vähäiseen kysyntään ja työntekijäpulaan.

Suomen kaupungeista ensimmäisenä Helsingissä, Itä-Pasilassa aloitti toimintansa pohjoissaamenkielinen kielipesä vuonna 2013. Tätä ryhmää City-Sámit ry hallinnoi aina kesään 2018 saakka, jolloin toiminta jouduttiin lopettamaan hallinnollisten ongelmien vuoksi. Sekä Oulussa että Rovaniemellä kielipesätoiminta alkoi kaupungin pohjoissaamenkielisen päiväkotiryhmän yhteydessä vuonna 2015. Sodankylän kirkonkylään pohjoissaamenkielinen kielipesä perustettiin vuonna 2017.

Tällä hetkellä kielipesäryhmiä toimii Suomen saamelaisten parissa yhteensä 12. Niistä kolme pohjoissaamenkielistä ryhmää sijaitsevat saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella Oulussa, Rovaniemellä ja Sodankylän kirkonkylässä. Kotiseutualueen sisällä pohjoissaamenkieliset ryhmät toimivat Vuotsossa, Karigasniemellä, Utsjoella ja Nuorgamissa. Inarinsaamenkielisiä ryhmiä on Inarissa kaksi ja Ivalossa yksi, ja koltansaamenkielistä toimintaa on Ivalossa ja Sevetijärvellä. Kielipesätoiminnan piirissä oli vuonna 2019 yhteensä 94 lasta ja 33,5 työntekijää (Saamelaiskäräjät, 1.7.2020).

Suomen valtio rahoittaa kielipesätoimintaa opetus- ja kulttuuriministeriön vuosittain myöntämän erityisrahoituksen muodossa. Valtionavustuksen on tarkoitus kattaa kuluista 85 % ja kuntien omavastuun 15 %. Rahoitusta hakee ja hallinnoi ja sen kunnille ja yhdistyksille jakaa Saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjät myös valvoo ja kehittää toimintaa eri tavoin, mm.

tarjoamalla pedagogista tukea toimintaan ja ylläpitämällä yhteistyöverkostoa eri ryhmien välillä. Anarääskielä servin luovuttua kielipesätoiminnan järjestämisestä kaikki ryhmät ovat kunnallista varhaiskasvatusta. Sitä säätelevät luonnollisesti samat lait ja säädökset kuin kaikkea varhaiskasvatustoimintaa, ja perheet maksavat lapsen kielipesäpaikasta kunnallisen varhaiskasvatuksen asiakasmaksua (Saamelaiskäräjät, ei pvm.).

Tilanne on kuitenkin siinä mielessä erikoinen, että kielipesä on varhaiskasvatusmuotona lainsäädännössä tuntematon. Kunnilla on Suomessa varhaiskasvatustilain mukaan (Opetus- ja kulttuuriministeriö. 13.7.2018) velvollisuus järjestää varhaiskasvatusta saamen kielellä lapsille, jotka puhuvat saamea äidinkielenään. Tällä tarkoitetaan yleensä tilannetta, jossa saamea puhutaan perheessä päivittäisenä kotikielenä. On toki huomattava, että äidinkielen määrittely on usein hankala ja tulkinnanvarainen asia, kotikieliä voi olla useita ja niiden käyttö vaihdella tilanteen mukaan, eivätkä perheiden kielivalinnat ja Väestörekisteriin ilmoitettu virallinen äidinkieli aina kohtaa. Kielipesätoiminnan tarkoitus on elvyttää kieltä sellaisessa tapauksessa, jossa se ei enää siirry luontaisesti perheissä joko ollenkaan tai riittävästi kielen elinvoimaisuuden kannalta, mikä tarkoittaa sitä, että usein kielipesälapselle on puhuttu ennen kielipesään tuloa suomea ja usein suomen kieli jää kotikieleksi edelleen. Suomen lainsäädännön mukaan perustuslaki (Oikeusministeriö, 11.6.1999) tunnustaa saamelaisten oikeuden ylläpitää ja kehittää saamen kieltä. Laki ei kuitenkaan velvoita kuntia tai muita toimijoita tarjoamaan lapsille kielikylypyä tilanteessa, jossa vanhemmat eivät voi siirtää saamea kotona.

Äidinkielenään saamea puhuvien lasten saamenkielisen varhaiskasvatuksen järjestämisvastuu siis kuuluu kunnille ja sitä rahoitetaan normaalisti kuntien budjetista. Kielipesätoiminta ja äidinkielisten saamenkielinen varhaiskasvatus ovat näin rahoituksen ja sen hallinnoinnin kannalta kaksi aivan erillistä kategoriaa. Todellisuudessa toiminnan kohderyhmän ja toteutuksen kannalta ne sen sijaan menevät monella lailla limittäin. Kaikissa kunnissa ja kylissä ei ole erikseen äidinkielisten ryhmää ja kielipesää vaan ainoastaan jompi kumpi. Tällöin ainoaan saatavilla olevaan saamen kielellä toimivaan ryhmään sijoittuu usein myös lapsia, jotka kuuluisivat kodin kielitilanteen kannalta toiseen ryhmään. Vanhemmat saattavat ilmoittaa lapsen äidinkieleksi saamen, vaikka kotona ei puhuttaisi lainkaan saamea, ja periaatteessa päinvastainenkin tilanne on mahdollinen, vaikka varmasti nykypäivänä harvinainen. Myös

käytännön syistä kuten työntekijöiden tai toimitilojen vähyyden vuoksi äidinkielisten ryhmä ja kielipesä toimivat joskus samoissa tiloissa.

Äidinkielenään saamea puhuvien lasten ja kielipesälästen sijoittaminen samaan ryhmään on kuitenkin lainsäädännön ja lasten kielellisten oikeuksien kannalta ongelmallista. Tästä on olemassa ennakkopäätöksiä, kuten vähemmistövaltuutetun syrjintälautakunnalta pyytämä selvitys Sodankylän kunnan saamenkielisen päivähoiton järjestämisestä ajanjaksolla 2007-2011 (Syrjintälautakunta, 15.5.2012). Saamea äidinkielenään puhuvalle lapselle tulisi olla tarjolla kokonaan saameksi toimiva varhaiskasvatusympäristö. Sitä kielipesä ei aina ole, koska etenkin kielenoppimisprosessin alkuvaiheessa lapset puhuvat pääosin suomea ja usein suomi jää vallitsemaan lasten välisenä leikkikielenä koko kielipesän ajaksi. Samantyyppinen tilanne voi kuitenkin vallita myös äidinkielenään saamea puhuvien lasten parissa. Koko saamelaisessa varhaiskasvatuksessa lasten produktiivista saamen kielen taitoa voidaan parhaiten tukea riittäväällä työntekijäresurssoinnilla, henkilöstön täydennyskoulutuksella ja pedagogisia toimintatapoja vahvistamalla.

Kielipesätoiminnan merkitys yhteisöllisen kielenelvytyksen kontekstissa

Kielipesä on ollut pysyvä osa Suomessa puhuttujen saamen kielten elvytystä vuodesta 1997 alkaen. Mitä toiminnan kautta on saavutettu kuluneiden 25 vuoden aikana? Millaisia suoria ja epäsuoria vaikutuksia toiminnalla on ollut? Kuinka suurta lapsimäärää se on koskettanut? Koko saamelaisten kielipesätoiminnan tuloksia on tämän hetken tilanteessa ja nykyisen tutkimustiedon pohjalta mahdollista arvioida nimenomaan yleisellä, yhteisöllisellä tasolla. Tutkimustiedon puuttuessa (ks. toinen alaluku tässä artikkelissa) pimentoon jäävät kuitenkin sellaiset aivan keskeiset osa-alueet kuin lasten kielenomaksuminen, kielen piirteet ja kielenvalinta.

Kielipesätoimintaan tähän mennessä osallistuneiden lasten määrästä ei ole olemassa koottua tietoa. Yleisin kielipesäryhmän toimintamuoto on ryhmäperhepäivähoito, jolloin ryhmässä voi olla kahta työntekijää kohden 8 kokoaikaista ja 2 osa-aikaista lasta. Lapsimäärää voisi teoriassa yrittää arvioida jonkinlaisen hypoteettisen laskelman pohjalta. Ryhmien koko, toteutunut lapsimäärä, lasten ikä kielipesän alkaessa ja kielipesässä vietetyt vuodet vaihtelevat kuitenkin niin paljon, että ainoa mielekäs tapa selvittää kokonaismäärä olisi laskea jokaisen ryhmän

toimintaan osallistuneiden lasten määrä koko toimintahistorian ajalta. Siihen ei ole tässä yhteydessä ollut mahdollisuutta. Kielipesälapsia koskeviin tietoihin ei ole tietosuojasyistä välttämättä pääsyä, ja tietoja toiminnan alkua ajoilta 1990-luvulta on jo vaikea tavoittaa.

Väitöstutkimuksessani (Pasanen 2015) olen silloin hankkimieni tietojen pohjalta laskenut, että vuosien 1997-2014 aikana inarinsaamenkielinen kielipesätoiminta oli koskettanut yhteensä noin 80 lasta. Tässä arvioissa olivat mukana sekä toimintaan sillä hetkellä osallistuvat että aiemmin osallistuneet lapset. Tämänhetkinen arvio inarinsaamenkieliseen kielipesätoimintaan osallistuneista täytyy siis kaikki kolme ryhmää huomioituna olla jo selvästi yli 100, kenties lähemmäs 150 lasta. Pohjoissaamenkielisen kielipesätoiminnan piirissä on mahdollisesti ollut suunnilleen saman verran lapsia. Näin voi arvioida, koska pohjoissaamenkielisiä ryhmiä on ollut enimmillään yhtä aikaa toiminnassa seitsemän. Toisaalta useimmat ryhmät ovat toimineet vasta muutaman vuoden ja joissakin niistä on ollut vain yksi työntekijä ja muutama lapsi. Koltansaamenkieliseen kielipesätoimintaan Sevettijärvellä ja Ivalossa lienee vuosien mittaan osallistunut yhteensä muutama kymmentä lasta. Näin ollen suuntaa-antavana arviona voi esittää, että saamenkieliseen kielipesätoimintaan on osallistunut Suomessa tähän mennessä kolmisensataa lasta.

Tämä lapsijoukko on ymmärrettävä erittäin heterogeenisena joukkona, jonka sisällä kielipesän vaikutukset ilmenevät hyvin erilaisina. Se, miten he ovat omaksuneet saamea, kuinka produktiivisesti alkaneet käyttää sitä ja millaiseksi heidän kielitilanteensa on muodostunut kielipesästä lähdettyä, riippuu esimerkiksi lasten taustasta ja lähtötilanteesta, kielipesäryhmän organisatorisista ja metodologisista järjestelyistä, omien sosiaalisten verkostojen kielitilanteesta ja kielipesän jälkeisestä kielipolusta. Lasten kielenomaksuminen on erittäin yksilöllistä. Havainnot kielipesäryhmien arjesta viittaavat siihen, että saman kielipesäryhmän ja samankaltaisista olosuhteista tulevien lasten, jopa saman perheen lasten väliset erot voivat olla hämmästyttävän suuria. Aikuistuvien ja jo aikuistuneiden kielipesälasten joukossa on henkilöitä, jotka ovat kasvaneet aktiivisiksi saamen kielen puhujiksi ja saamelaiskulttuurin kantajiksi ja käyttävät kieltä jatkuvasti esimerkiksi omassa työssään. Osalla taas kielitaito on jäänyt alunperinkin lähinnä reseptiiviseksi tai se on kielipesän tai viimeistään peruskoulun jälkeen taantunut.

Kielipesien merkitys yhteisöllisen kielenelvytyksen liikkeellepanevana tekijänä ilmenee selkeimmin niissä kielellisissä ja alueellisissa yhteisöissä, joissa kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle katkesi assimilaation tuloksena lähes kokonaan vuosikymmeniä sitten. Inarin- ja koltansaamen kieliyhteisöissä pitkälti juuri kielipesätoiminta on käynnistänyt uudestaan kielen siirtymisen ja rakentanut uuden, nuoren puhujasukupolven. Kielipesän merkitys Vuotsossa näyttäytyy hyvin samankaltaisena kuin inarin- ja koltansaamen yhteisöissä. Kielenvaihdon laajuus Vuotson alueella ilmenee hyvin Marjut Aikion tutkimuksessa (1988). Ulla Aikio-Puoskari (2016, 22–25) kuvaa 2000-luvun vaihteessa toteutettua Kieli- ja kulttuurisiida -hanketta, jonka merkitys Vuotson pohjoissaamen kielen elpymisessä on ollut keskeinen jo ennen kielipesää. Siidatoiminnan myötä saamesta muodostui yhteisöllinen kieli monille kouluikäisille, joiden kielitaito oli aiemmin ollut passiivista. Tämä toiminta ja sen tulokset ovat varmasti osaltaan lisänneet kiinnostusta vuonna 2007 käynnistänyttä kielipesätoimintaa kohtaan.

On mahdotonta sanoa, missä määrin inarin- ja koltansaamea olisi alettu uudelleen puhua perheissä ilman kielipesätoiminnan vaikutusta. Voi vain todeta, että yksittäisiä poikkeuksia lukuunottamatta kaikki lapset, joille tällä hetkellä puhutaan inarin- ja koltansaamea kotona, ovat tai ovat olleet mukana kielipesätoiminnassa. Samoin yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta vanhemmat, jotka tällä hetkellä puhuvat pikkulapsille perheessä inarin- ja koltansaamea, ovat uusia puhujia, jotka ovat oppineet kielen intensiivisen, kokovuotisen kielikoulutuksen kautta. Ylipäänsä voi epäillä, olisiko nykyisen kaltaista inarin- ja koltansaamen kielen aikuisopiskelun järjestelmää luotu, ellei kielipesätoiminta olisi sysännyt liikkeelle kokonaisvaltaista kielenelvytystoimintaa. Kielipesillä on siis ilmiselvästi merkittävä rooli myös kotien “uudelleenkielistämisessä” (engl. *relinguification*, ks. Fishman 1991, 239). Väitöstutkimuksessani (Pasanen 2015, 385) viitataan Marjut Aikion (1988) kielenvaihdon kierteen käsitteeseen. Kielipesä näyttäytyy inarinsaamen kieliyhteisössä kielenvaihdon kierrettä kääntävänä tekijänä, joka lisäsi inarinsaamen kielen prestiisiä ja siten kiinnostusta kielen oppimiseen ja takaisin ottamiseen; kielen lisääntynyt käyttö nosti kielen asemaa, mikä edelleen lisäsi kielen käyttöä.

Aikuisten kielenopiskelun ja perheiden “uudelleenkielistymisen” lisäksi kouluopetus on merkittävä osa-alue, jolla näkyvät vahvasti kielipesän niin suorat kuin epäsuoratkin vaikutukset. Saamelaisopetuksesta puhuttaessa tulee tehdä selväksi, onko kyseessä saamen

kielen opetus vai saamenkielinen opetus. Ensin mainittu tarkoittaa nimenomaan kielen opetusta, joka saattaa tapahtua enemmistökielen kautta ja jonka lisäksi opetuskielenä myös kaikissa muissa aineissa saattaa olla enemmistökieli. Viimeksi mainittu taas viittaa siihen, että saamen kieli on opetus- ja kommunikaatiokielenä eri aineiden opetuksessa.

Pohjoissaamenkielinen kouluopetus on käynnistynyt Suomen puolella eri alueilla eri tahtiin jo 1980-luvulta alkaen. Sille on ollut jatkuvasti selvä tarve ja peruste, koska pohjoissaamea äidinkielenään oppineita lapsia on ollut kautta aikojen. Inarin- ja koltansaamen tapauksissa tarve on syntynyt pitkälti vasta kielipesätoiminnan myötä. Kielipesätoiminnan käynnistymisen aikoihin ajoittui merkittävä muutos saamelaisopetuksen kentällä: uudistettu perusopetuslaki, jonka 10 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueella saamen osaavalle oppilaalle opetus on annettava “pääosin saamen kielellä” (Opetusministeriö, 21.8.1998). Lakiin liittyi asetusmuutos, jonka myötä saamelaisopetuksen kulut saamelaisten kotiseutualueella määriteltiin valtion maksettaviksi (Aikio-Puoskari 2007, 77). 2000-luvulle tultaessa Inarissa ja Sevettijärvellä oli ensimmäistä kertaa vuosikymmeniin koko joukko lapsia, jotka osasivat inarinsaamen ja koltansaamen kieltä, joilla heille alettiin järjestää perusopetusta. Sevettijärvellä saameksi opetettavia aineita oli 2000-luvun alussa muutama, eikä niiden määrä ole lisääntynyt vaan päin vastoin vähentynyt. Tällä hetkellä selkeästi koltansaamenkielistä opetusta on vähän, koska kielitaitoisia opettajia ja eri aineiden oppimateriaalia on hyvin vähän, kielitaitoisia oppilaita samoin. Ivalon koltansaamen kielipesän lapsille on Ivalon ala-asteella ollut tarjolla vain kielenopetusta, eikä eri aineiden opetuksesta koltansaameksi ole käyty toistaiseksi edes kunnollista keskustelua.

Inarin kirkonkylässä inarinsaamenkielistä opetusta annettiin aluksi ala-asteen alimmilla luokilla, sitten vähitellen koko ala-asteella, ja vuodesta 2010 alkaen myös yläkoulun luokilla. Kielipesien lapset ovat aivan pääsääntöisesti osallistuneet inarinsaamenkieliseen opetukseen ja inarinsaamenkielisen opetuksen tuntimäärät ja oppilasmäärät ovat jatkuvasti lisääntyneet. Jostain syystä, luultavasti opettajatilanteen vuoksi inarinsaamenkielinen opetus ei käynnistynyt 2000-luvun taitteessa Ivalossa, vaikka sielläkin alkoi siirtyä lapsia kielipesästä kouluun. Vasta syksystä 2017 alkaen inarinsaamenkieliset lapset lapset ovat päässeet Ivalossa omakieliselle luokalle, joka lukuvuonna 2020-21 kattoi luokkatasot esikoulusta neljänteen luokkaan.

Pohjoissaamenkielisten kielipesien lasten koulupolut ovat eri alueilla olleet hyvin erilaisia. Karigasniemellä, Utsjoella ja Nuorgamissa osa lapsista on lähtenyt kielipesästä suomenkieliseen opetukseen ja osa saamenkieliseen; tämä on riippunut lapsen kielitaidon tasosta ja vanhempien valinnasta. Utsjokisuun koulussa toimi vuosina 2015-2018 myös erityinen kielikylpyluokka, joka oli suunnattu kielipesälapsille ja myös sellaisille lapsille, joilla ei ollut lainkaan aiempaa saamen kielen taitoa. Opettajapulan vuoksi kielikylpyopetusta ei kuitenkaan pystytty jatkamaan pidemmälle. Vuotsossa kielipesän lapset siirtyivät pitkään lähinnä suomenkieliselle luokalle, koska saamenkielinen opetus on rajattu äidinkielenään saamea puhuville lapsille. Vuodesta 2017 alkaen Vuotson koulussa on kuitenkin tarjottu myös kielikylpyopetusta nimenomaan kielipesälasten tarpeita ajatellen. Saman opetussuunnitelman pohjalta syksystä 2021 alkaen saamenkielistä kielikylpyopetusta on järjestetty myös Sodankylän kirkonkylän Tähtikunnan koulussa.

Saamelaiskäräjävaalien 2019 yhteydessä kerättyjen tietojen mukaan kaikista Suomen saamelaisista noin 62 % asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, ja alle 18-vuotiaista saamelaislapsista noin 72 % (Saamelaiskäräjät ja Väestörekisterikeskus, 18.2.2020). Kotiseutualueen ulkopuolella Suomen lainsäädäntö ei takaa yksiselitteistä oikeutta edes saamen kielen opetukseen, vaikka kyse olisi lapsen äidinkielestä ja kotikielestä. Saamen kielten opetusta etäyhteyksien avulla on kehitetty viime vuosina vahvasti mm. vuonna 2018 käynnistyneen, Saamelaiskäräjien ja Utsjoen kunnan yhteishankkeen (ks. Saamen kielten etäopetushanke, ei pvm.) muodossa. Myös saamenkielinen opetus on pääsemässä alkuun kaupungeissa. Helsingissä Pasilan peruskoulussa käynnistyi kaksikielinen (suomi-pohjoissaame) alkuopetusryhmä syksyllä 2018. Luokalla on myös lapsia, jotka ovat oppineet saamen Máttabiegga-kielipesässä. Oulussa vastaavanlainen luokka on ollut suunnitteilla jo useamman vuoden ajan, ja nyt tähdätään saamenkielisen opetuksen aloittamiseen syksyllä 2023 (Holopainen 2022). Myös Rovaniemellä saamenkielisen opetuksen tarve on noussut esille.

Keskustelua kielipesätoiminnan haasteista

Kielipesä näyttäytyy lähtökohtaisesti positiivisena ja sympaattisena ilmiönä: kyse on pikkulapsista oppimassa uhanalaista kieltä, saamassa takaisin jotakin assimilaation vuoksi menetettyä, kylpemässä kielessä ja kulttuurissa, monikielistymässä. Kielipesä herättää

lähtökohtaisesti positiivista huomiota mediassa ja yleisessä keskustelussa, ja Suomen poliittisella kentällä on jatkuvasti vallinnut laaja, puoluerajat ylittävä yksimielisyys kielipesätoiminnan tarpeellisuudesta. Kielenelvytys on kuitenkin aina haastava prosessi, johon liittyy monenlaisia, ristiriitaisiakin odotuksia, paineita, tunteita ja tuloksia. Ne heijastuvat väistämättä myös kielipesiin.

Koko Suomen saamenkielisen kielipesätoiminnan historiaa tarkastellessa 20–30 vuoden ajanjaksolta on havaittavissa tietynlainen tyypillinen kehityskaari. Toiminta on yleensä käynnistynyt pienen aktiivisen joukon aloitteesta, monin paikoin kansalaisjärjestöpohjalta ja aluksi lyhytaikaisen kokeilun tai määräaikaisen rahoituksen turvin. Näin esimerkiksi Anarâškielâ servi aloitti Inarin kirkonkylän kielipesän vuonna 1997 Suomen Kulttuurirahaston rahoituksella kokonaan vapaaehtoistyöhön perustuvan yhdistyksen voimin. Muita yhdistystoimijoita ovat olleet City-Sámit ry Helsingin Máttabiegga-kielipesän vetäjänä 2013–2018 sekä kolttasaamelaiden Saa’mi Nue’tt-järjestö, joka vastasi Sevettijärven kielipesästä 2010–2014. Joissakin muissa tapauksissa kielipesätoiminta on alkanut vahvasti paikallisen yhteisöllisen aktivismin tuloksena, kuten Vuotsossa 2007 ja Sodankylässä 2016, mutta toiminta on kuitenkin alusta asti ollut kuntien hallussa.

Yhdistystoimijoille kielipesien hallinnoiminen on osoittautunut äärimmäisen haastavaksi. Henkilöresurssien vähyys, koulutetun työvoiman rekrytoimisen vaikeus, raskas rahoituskuvio ja monet muut seikat ovat johtaneet siihen, että yhdistykset ovat joutuneet vuorollaan vetäytymään toiminnasta. Anarâškielâ servi -yhdistyksellä on ollut muihin yhdistyksiin verrattuna enemmän resursseja toiminnan organisointiin, mm. erillinen hallintopäällikkö vastaamassa taloudesta ja henkilöstöhallinnosta. Kuitenkin myös sille vetovastuu toiminnasta kävi lopulta liian raskaaksi. Erityisesti Saamelaiskäräjien kielipesäohjaajan työssä kertyneiden kokemusten pohjalta näen, että kielipesätoiminnan pyörittäminen on liian haastava tehtäväkenttä vapaaehtoistyöhön perustuville kansalaisjärjestöille.

Kielipesätoiminnan kehitys konkretisoi monella tapaa niin kielenelvytyksen yleistä problematiikkaa kuin varhaiskasvatuksen muutosta. Koko alan nimityskin on muuttunut päivähoidosta varhaiskasvatukseksi ja se on siirtynyt valtakunnallisesti sosiaalitoiminnan hallinnonalalta koulutuksen puolelle. Marikaisa Laiti kuvaa väitöstutkimuksessaan (2018, 42–46) varhaiskasvatuksen määritelmiä ja tätä muutosprosessia, jonka tuloksena varhaiskasvatus

näyttäytyy tällä hetkellä Suomessa lapsen koulutusprosessin alkuvaiheena. Varhaiskasvatukselle asetetut vaatimukset ovat huomattavasti suurempia kuin 1990-luvun päivähoitojärjestelmässä. Kyse on valtakunnallisista, kaikkia koskevista muutoksista. Monin tavoin marginaaliin sijoittuva kielipesätoiminta kohtaa myös muutospaineissa suurempia vaikeuksia kuin enemmistökielinen ja vakiintunut varhaiskasvatusmalli.

Toiminnan suunnittelu on yksi osa-alue, jossa pitkään alalla olleet näkevät suurimman muutoksen. Suunnittelun pitää kielipesissäkin pohjautua valtakunnallisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (Opetushallitus, 2018) ja kunnan omaan varhaiskasvatussuunnitelmaan (Inarin kunta 2019). Siinä tulisi huomioida saamelaisen varhaiskasvatuksen yhteinen suunnitelma (Saamelaiskäräjät, 31.12.2009)) ja muut yhteiset saamelaiset työkalut (esim. Saamelaiskäräjät, 30.10.2013). Joissakin kunnissa on oma saamelaisen varhaiskasvatuksen suunnitelma tai kielipesien varhaiskasvatussuunnitelma. Laitin mukaan (2018, 120–131) toiminnan suunnitteluun vaikuttavat monien asiakirjojen lisäksi esim. ryhmän resurssit ja henkilöstön persoona ja tottumukset. Nykyinen varhaiskasvatuslaki painottaa suuresti myös toiminnan arviointia ja lasten kehityksen seuraamista ja dokumentointia. Tämä on kielipesätoiminnan tavoitteiden kannalta erittäin hyvä tavoite, mutta pahimmassa tapauksessaryhmien hektisessä arjessa ja vähäisillä resursseilla se voi olla myös yksi raskas lisätaakka.

Kielipesätoiminnan kentällä näkyy edelleen monin tavoin se seikka, että kielipesätoiminnalla ei ole asemaa lainsäädännössä eikä millään taholla ole lakisääteistä velvollisuutta järjestää sitä. Tämän vuoksi toiminnalle ei voida ohjata pysyvää valtion rahoitusta vaan rahoitus tapahtuu erityisavustuksen kautta vuoden syklissä kulkevan haku-, päätös-, jako- ja selvitysprosessin muodossa. Kuvio on raskas kaikilla tasoilla: opetus- ja kulttuuriministeriö, Saamelaiskäräjät, kunnat ja itse ryhmät. Viime vuosina rahoitus on noussut nykyisten ryhmien tarpeisiin nähden melko hyvälle tasolle. Poliittinen tahto kielipesätoiminnan rahoittamiseksi on ollut yleisesti laajaa kautta puoluekentän, sillä toiminta on nähty tärkeäksi ja tehokkaaksi tavaksi toteuttaa saamen kielten elvytystä ja saamelaisten perustuslaillisia oikeuksia. Periaatteessa rahoitus on kuitenkin joka vuosi vaakalaudalla. Työntekijöiden työsopimukset saatetaan joutua tekemään määräaikaisina vuodeksi kerrallaan. Vanhemmat tekevät omat valintansa lapsen varhaiskasvatuksen suhteen tiedostaen, että toiminnan jatkumisesta ei ole varmuutta. Pitkän

tähtäimen suunnittelu toiminnan, toimitilojen ja työvoimatilanteen kehittämiseksi on mahdotonta vuoden aikaperspektiivillä.

Rauni Äärelä-Vihriälä (2016, esim. 211–213) kuvaakin saamenkielisen kielipesätoiminnan arkea ns. liminaalitullassa, jossa toiminnalle ei ole olemassa vakiintuneita ja strukturoituja olemassaolon edellytyksiä ja jatkuvuutta. Vaikka toiminta on käynnissä kolmattakymmenettä vuotta, se on edelleen epävarmaa ja epävakaata. Äärelä-Vihriälä listaa ongelmakohtiksi mm. kielipesätyöhön pätevöittävän koulutuksen puuttumisen, jatkuvuuden ja resurssien epävarmuuden sekä kielipesille räätälöityjen suunnitelmien ja ohjeistusten ja kielipesämenetelmään perustuvan oppimateriaalin puuttumisen.

Marikaisa Laiti (2018, 73) toteaa, että koko “saamelainen varhaiskasvatus arjessa toteutuvana toimintana ansaitsee tulla näkyväksi”. Kielipesäryhmien arjessa ja toiminnan kehittämisessä tarvitaan nykyistä enemmän tukea. Tarve liittyy työntekijöiden työhyvinvointiin, toiminnan laatuun ja tuloksiin ja myös kielipesän viralliseen asemaan. Työntekijät puurtavat raskasta kasvatus- ja kielenelvytystyötä usein hyvin yksin, monenlaisten paineiden alla, päivästä toiseen selviytymisen hengessä. Koko saamelaisen varhaiskasvatuksen kentällä kohdistuu hyvin suuria odotuksia työntekijöiden kielitaitoon ja heidän kykyynsä siirtää kieltä lapsille (Laiti 2018, 193–194). Lasten kielenomaksumisen, kulttuuristen oikeuksien ja identiteetin kehittymisen kannalta olennaista olisikin nähdäkseni tukea työntekijöitä. Olisi välttämätöntä nykyistä enemmän panostaa saamelaisen varhaiskasvatuksen ammattilaisten koulutukseen ja täydennyskoulutukseen sekä työssäjaksamiseen.

Toimiessani puolisentoista vuotta Saamelaiskäräjien kielipesäohjaajana 2018-19 tulin siihen tulokseen, että kielipesien henkilöstöä varten olisi tarpeen kehittää kieli- ja kulttuurikompetenssin kehittämiseen tähtäävä henkilökohtainen suunnitelma. Siinä kartoitettaisiin mm. työntekijän lähtötilanne saamen kielen puhujana ja saamelaiskulttuurin siirtäjänä; osa-alueet, joihin työntekijä tarvitsee erityisesti tukea; keinot ja materiaalit, joilla osaamista kehitetään; kehittämiseen varattava palkallinen työaika ja aikataulu. Jokaisella kielipesän työntekijällä tulisi olla oikeus kehittää työajan puitteissa omaa kielitaitoaan, kulttuurista osaamistaan ja pedagogisia ja didaktisia taitojaan.

Toinen konkreettinen toimenpide, jota kielipesäohjaajan työssäni esitin pysyväksi osaksi toimintaa, olisi kielipesäryhmien strukturoitu kielisuunnittelu. Tämä tarkoittaisi sitä, että

jokaisessa ryhmässä laadittaisiin osana muuta toiminnan suunnittelua erillinen kielisuunnitelma tai -strategia. Siihen sisältyisi tietoa kyseessä olevan saamen kielen tilanteesta ja tarpeista, ryhmän lasten ja perheiden kielitilanteesta, työntekijöiden kielitaustasta ja tuen tarpeesta, ryhmän kielellisistä toimintaperiaatteista ja toiminnan tavoitteista. Millaista kielitaitoa ryhmässä pyritään siirtämään? Millaisin keinoin ja materiaalein tähän pyritään? Miten lapsia tuetaan kielenomaksumisessa yksilöllisesti, entä millaista yhteistyötä tehdään perheiden kanssa? Tällaisia paikallisia kielistrategioita on laadittu esimerkiksi Suomen kaksikielisten (suomi-ruotsi) kuntien sivistystoimessa (ks. esimerkiksi Vaasan kaupunki, 23.4.2018; Kauniaisten kaupunki, 2016). Myös perheiden omat henkilökohtaiset kielisuunnitelmat olisivat saamen kielten elvytyksessä nähdäkseni erinomainen keino vahvistaa saamen kielten käyttöä. Perheiden kielisuunnittelu ei tietenkään voisi olla yksin kielipesien vastuulla, mutta yhteistyötä voitaisiin tehdä.

Kaikki tämänkaltaiset toimet lisäävät luonnollisesti työvoiman tarvetta kielipesissä. Työntekijämitoitusta tulisi muutenkin tarkastella kriittisesti ja etsiä siihen innovatiivisia ratkaisuja tilanteessa, jossa koulutetuista, saamen kieltä sujuvasti puhuvista varhaiskasvatuksen ammteilaisista vallitsee ankara pula. Nähdäkseni valtakunnallinen, enemmistökieliseen varhaiskasvatukseen pohjautuva työntekijämitoitus on saamelaiden kielipesissä yksinkertaisesti riittämätön. Kielipesien työntekijöillä on kaksoisrooli varhaiskasvattajina ja saamen kielen ja saamelaiskulttuurin siirtäjinä (Äärelä-Vihriälä 2016, 191). Kieli ei siirry kielipesissä itsestään. Etenkin lasten produktiivisen kielitaidon kehittyminen vaatii paljon, ja sen osalta kielipesätoiminnassa on paljon kehitettävää. Kielenomaksumisen tehostamiseksi ryhmissä tulisi olla riittävät resurssit lasten yksilöllisempään huomioimiseen ja erilaisten “vain saamea” –tilanteiden luomiseen, joissa lapsilta odotetaan aktiivista saamen kielen tuottamista.

Äärelä-Vihriälä kuvaa (2016, 189–194) pohjoissaamenkielisen kielipesän tapaustutkimuksen valossa työntekijämitoituksen vaikutuksia lasten saamen kielen omaksumiseen ja käyttämiseen. Jotta jokainen lapsi pääsisi kehittymään kielitaidossa omien, yksilöllisten tarpeidensa mukaan, ryhmässä on oltava tarpeeksi työntekijöitä yksilö-, pari- ja pienryhmäkohtaista toimintaa varten. Lasten produktiivinen saamen kielen tuottaminen ja saamen kehittyminen lasten väliseksi leikkikieleksi edellyttäisi nykyistä runsaampia työntekijäresursseja, sillä saamenkielisen aikuisen läsnäolo on lasten saamen kielen

tuottamisessa ratkaiseva tekijä (ks. myös Pasanen 2003, 74–75). Ratkaisuna voivat Äärelä-Vihriälän mukaan olla pysyvän henkilöstön lisäämisen ohella myös erilaiset resurssihenkilöt, vanhempien ja isovanhempien osallistuminen ja kiertävät työntekijät.

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa summannut saamelaisten kielipesätoiminnan historiaa, nykytilaa, tuloksia ja haasteita. Olen halunnut antaa yleiskuvan siitä, millainen rooli kielipesälle on saamen kielten elvytyksessä muodostunut. Kielipesätoimintaa voi täydellä syyllä luonnehtia yhdeksi Suomessa puhuttujen saamen kielten elvytyksen tärkeimmistä tekijöistä, jonka kehittämiseen, vahvistamiseen ja tulevaisuuden turvaamisen soisi kiinnitettävän enemmän huomiota niin valtakunnan tasolla kuin yhteisöllisesti.

Kielipesien tarve ei ole lähitulevaisuudessa ainakaan vähenemään päin. Päin vastoin, sillä jo yksin kasvava saamelaisväestö kotiseutualueen ulkopuolella tarvitsee selvästi nykyistä enemmän saamenkielisiä palveluita ja tukea omalle kielelle ja kulttuurilleen. Inarin-, koltan- ja pohjoissaamen elpyminen ja vahvistuminen edellyttää sitä, että saamen kielet siirtyvät seuraavalle sukupolvelle sekä perheissä että kodin ulkopuolella. Ensimmäistä kertaa historiassa koko Suomen saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminta on nyt kuntien ja kaupunkien hallinnossa, ja on oikea aika vahvistaa kielipesien toimintaedellytyksiä. Kielipesien epämääräinen asema Suomen varhaiskasvatusjärjestelmässä on korjattava, jotta toimintaa päästään kehittämään pitkällä tähtäimellä. Koko saamelainen varhaiskasvatus tarvitsee lisää koulutettuja työntekijöitä ja kielipesien olemassaolevat työntekijät tarvitsevat jatkuvaa täydennyskoulutusta ja tukea kielen, kielen siirtämisen ja koko saamelaisen varhaiskasvatuspedagogiikan alalla.

Kielipesätoiminnan pitkän tähtäimen tavoitteista ei ole juurikaan käyty yleistä keskustelua. Milloin enemmän ja milloin vähemmän ääneen lausuttu toive kuitenkin on se, että kielipesätoiminnan myötä kieli alkaa uudelleen siirtyä myös perheissä. Tämä voi tapahtua lähtökohtaisesti kahdella tavalla: a) kielipesässä olevien lasten vanhemmat opettelevat kieltä tai aktivoivat sen käyttöä niin että saamen kieltä aletaan puhua kotona samalla, kun lapsi omaksuu kieltä myös kielipesässä b) kielipesässä ja sen myötä muissakin ympäristöissä (koti,

koulu, muu yhteisö) saamen omaksuneet lapset alkavat itse aikuistuttuaan siirtää kieltä omille lapsilleen.

Ensin mainittu tilanne on tätä nykyä melko tavallinen. Sitä mukaan, kun saamen kielten aikuisopiskelun edellytykset ovat vahvistuneet ja kielitilanne on kaikkiaan parantunut, ovat lisääntyneet myös vanhempien mahdollisuudet alkaa puhua kotona saamea. Saamen kielten siirtyminen sukupolvelta toiselle on nykyään hyvin pitkälti uusien puhujien varassa erityisesti inarin- ja koltansaamen puhujayhteisöissä (Pasanen 2018b; 2019; 2022). Kielipesälästen roolista saamen kielen siirtäjinä on laajassa määrin vielä aikaista vetää johtopäätöksiä. Ensimmäisten kielipesälästen ikäluokka on vasta lähestymässä 30 vuoden ikää. Ei ole tiedossa, kuinka monella aikuistuneella kielipesälapsella on jo omia lapsia ja kuinka moni on alkanut puhua lapsilleen saamea. Yksittäisiä esimerkkejä saamen kielen perheensä kotikieleksi valinneista aikuistuneista kielipesälapsista kuitenkin löytyy jo.

Tiedämme toistaiseksi aivan liian vähän monista kielipesätoimintaan keskeisesti liittyvistä seikoista: millaisia kielellisiä tuloksia kielipesissä eri saamen kielten osalta on saatu; miten asuinympäristö ja perhetilanne vaikuttaa tuloksiin; millaisia haasteita lasten kielenomaksumiseen liittyy. Kielipesätoimintaa on arvioitava, kehitettävä ja sen asema saatava vakiinnutettua niin tämänhetkisten lasten kuin tulevien lapsisukupolvien takia: jotta tulevaisuudessa yhä useammalla lapsella olisi yhä vahvemmat mahdollisuudet oppia ja käyttää saamen kieltä ja siirtää sitä aikanaan itse eteenpäin.

Čoahkkáigeassu: Sámegielat giellabeassedoaimmat searvvušlaš giellaealáskahttima konteavsttas

Giellabeassi lea árra dievaslaš giellalávgun vuollel skuvlaahkásaš mánáide. Dat lea árrabajásgeassinjoavku, gos máná oahppá sámegiela doaimmalaččat giellalávgunmetodihka bokte. Sámegielat giellabeasis rávis olbmot geavahit mánáin álggu rájis aivve sámegiela, vaikko máná ii máhtášiige dan ovdalaččas. Dainna láhkái son oahppá áddet giela jođánit ja galggašii maiddái hállagoahtit dan ieš. Sámis giellabeassidoaba ja giellabeasi systemáhtalaš doaibmanmodealla lea geavahusas namalassii Suoma bealde. Sámegielat giellabeasit leat huksen vuodu anáraš- ja nuortalašgiela ealáskahttimii jo sullii 25 jagi ja šaddan dehálažžan maiddái davvisámegiela ealáskahttimis. Dán geahčastatartihkkala ulbmilin lea govvet

giellabesiid duogáža mii lea eará eamiálbmotkonteavsttain, giellabesiid historjjá Sámis ja otnábeaivvi olahusaid ja hástalusaid. Guorahalan giellabeasi giellasosiologalaš geahččanguovllus searvvušlaš giellaealáskahttima conteavsttas.

Giellabeassi lea vuolggahuvvui áitojuvvon eamiálbmotgiela ealáskahttinvuohkin vuosttažettiin māoriid gaskkas Aotearoas 1980-logu álggus. Mánáide, geat eai ruovttus beassan oččodit māorigiela, álggahuvvui mánáidgárdefálaldat, mas bargit hupme sidjiide aivve māorigiela. Dievaslaš giellalávgun šattai beaktilis vuohkin bidjat ođđasis johtui māorigiela sirdáseami sohka buolvvas nubbái. Vehážiid mielde māorigiella ja -kultuvra šadde maiddái skuvlaoahpahusa vuodđun ja nanosmuvve bearrašiin ja olles servodagas. Aotearoa kōhanga reo -doaimmaid ovdamearka leavai jođánit viidáseappot, ja ee. Haváijas ja Davvi-Amerihká eamiálbmogiid gaskkas álggahedje seammasullasaš doaimmaid. Ruoššaeatnamis leat vikkan heivehit metoda ee. suomelaš-ugralaš gielaidda hállanguovlluin, muhto dat lea leamaš Ruošša árrabajásgeassinvuogádaga rámmaid siste hui váttis.

Sámiid gaskii diehtu giellabeasis ollii 1990-logu álggus, ja vuosttaš geahččaleapmi lei Čeavetjávrru nuortalašgielalaš giellabeassi, mii doaimmai jahkebeali jagi 1993. Dan maŋŋá jagi 1997 rájis giellabeasit leat doaibman anáraš- ja nuortalašgillii. Jagis 2007 ovddosguvlui leat álggahuvvon maiddái davvisámegiela doaimmat, vuos Vuohčus ja dasto eará sajiin Suoma sámiid ruovttuguovllus ja maiddái dan olggobealde. 2020-logus anárašgillii doibmet golbma giellabeasi, nuortalašgillii guokte ja davvisámegillii čieža joavkku.

Giellabeasi ulbmil lea álggahit ođđasis giela sirdáseami sohka buolvvas nubbái dakkár dilis, go sirdáseapmi bearrašiin lea geahppánan dahje boatkanan. Assimilášuvnna geažil lea oassi sámiin massán sáme giela miehtá Sámi, ja dan dihte giellaealáskahttimii lea viiddis dárbu. Erenoamážit ná lea smávit sámeservošiin, dego Suoma bealde anáraččaid ja nuortalaččaid gaskkas, muhto báikkohagaid davvisámegiela dilli lea áibbas seammalágán. Go mánát vuot guhkes assimilerenáigodaga maŋŋá ohppet sáme giela de dat lea hui fámoláš nuppástus, mii nanne sáme giela ja sámevuoda olles servodagas. Váikkohusat oidnojit bures ee. skuvllas. Skuvlaoahpahus anáraš- ja nuortalašgillii šattai áige guovdilinn dan maŋŋá go ođđa sáme giela mánnabuolva bođii skuvlaahká. Giellabeassi lea rievddan dili maiddái bearrašiin: giellabeassemánáid váhnemiin mángasat, kánske jo eanaš oassi leat ieža oahpahallan sáme giela, ja mángasat leat geavahišgoahtán sáme giela maiddái ruovttugiellan. Áhkuid ja

ádjáid sohka buolva lea hállagoahtán sáme giela eambo aktiivvalaččat smávva mánáiguin. Oppanassiige giellabeassi lea bidjan johtui viiddis giellaealáskahttima ja jorggihan giellamolsuma giellaealáskeapmin.

Giellabeassedoaimmaid ulbmil mánáid dáfus lea funktionála guovttegielatvuohta skuvlaagi rádjái. Mánáid giellaoččodeapmi giellabesiin manná dábalaččat nu, ahte reseptiivvalaš (vuostáiváldi) gielladáidu ovdána johtilit, produktiivvalaš (buvttadeaddji) fas hihtáseappot ja hui iešguđet láhkái iešguđet mánáin. Giellabeasi bokte jo oktiibuot moaddečuohhte máná leat oahppan sáme giela. Sin gielladáidu ja -geavaheapmi molsašuddá ovttaskas hálliid gaskkas. Oassi lea geavahišgoahtán giela viidát ja aktiivvalaččat, ja vuosttaš giellabeassesohka buolvvas muhtumat leat dál rávásmuvadettiin sirdigoahtán giela iežaset mánáide. Oasis fas sáme giella ii leat bisson beaivválaš giellan giellabeasi dahje goittotge šat skuvlaáigodaga maŋŋá. Dat, makkár sajádat sáme giellii šaddá giellabeassemánáid eallimis, lea lunddolaččat oktavuodas sáme gielaid ollislaš dillái ja sajádahkii servodagas.

Giellalávgun lea ollu dutkojuvvon birra máilmmi, ja gávdno viehka ollu diehtu ee. mánáid giellaoččodeami ja giellaválljema birra. Giellabeassedoaimmat eai leat dutkojuvvon nuges ollu systemáhtalaččat ja guhkit áiggi čuovvollandutkamušaid bokte. Suoma sámiid giellabeasit leat čalmmustahttojuvvon moadde pro gradu -barggus ja moadde nákkosgirjjis, muhto eandalii gielalaš bohtosiid ja mánáid giela birra gávdno hui unnán diehtu. Dihtui livččii stuorra dárbu. Giellabeasit leat doaimman nu guhká, ahte servodat galggašii beassat árvoštallat doaimmaid ja ovdánahttit daid beaktileappot iešguđetge osiin, dego omd. mánáid giellaoččodeami, mánáid produktiivvalaš giellageavaheami, pedagogalaš välljejumiid, bargiid buresbirgejumi ja gelbbolašvuoda ovdánahttima dáfus. Giellabesiid stuorimus struktuvrralaš hástalusat laktásit dasa, ahte dain váilu lágalaš vuodđu. Doaimmat ruhtaduvvojit jahkái hávális, ja dan geažil guhkit perspektiivva plánen lea váttis ja ruhtadanbyrokratiija lossat. Maiddái vátni sáme gielat árrabajásgeassinbargiin váttásmahtá giellabeassedoaimmaid.

Sámeservodaga dárbu giellabeassedoaimmaide orru lassáneamen. Ain eambbogat háliidit váldit ruovttoluotta sogas jávkan sáme giela. Ja go ain stuorit oassi sámiin orru gávpogis, de giellabeasit dárbbášuvvojit gávpogiin ain eambo. Norgga, Ruota ja Ruoššaeatnama sámiid gaskkas lea beroštupmi ja dárbu ovdánahttit sáme gielat mánáidgárdefálaldaga

giellalávgunmodealla bokte. Maiddái dan dihte giellabeassedoaimmaid didolaš árvoštallan ja ovdánahttin livččii dehálaš.

Lähteet

- Aikio, Marjut. 1988. *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aikio-Puoskari, Ulla. 2007. ”Saamelaisopetus osana suomalaista peruskoulua – kielenvaihdoksen vai revitalisaation edistäjä?” Teoksessa *Sámit, sánit, sátnehamit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*, toimittajat Jussi Ylikoski ja Ante Aikio, 73–84. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- . 2016. Gullos sámegiella! Saamen kielten elvyttämisen parhaita käytäntöjä ja kansallisen politiikan linjauksia Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa [Raportti]. Inari: Saamelaiskäräjät. Viitattu 16.11.2022. Haettavissa sivulta <https://www.samediggi.fi/toiminta/saamen-kieli/raportit-ja-selvitykset/>.
- Bates, Devin. 2013. “Iiisagvik offers language nest program.” *Tribal College Journal of American Indian higher education* 24 (4). Julkaistu 15.5.2013. Viitattu 26.5.2020. <https://tribalcollegejournal.org/iisagvik-offers-language-nest-program/>.
- Fishman, Joshua A. 1991. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Grenoble, Lenore A. ja Lindsay J. Whaley. 2006. *Saving Languages: An Introduction to Language Revitalization*. New York: Cambridge University Press.
- Huhtanen, Mari, ja Mika Puukko. 2016. Romanikielen opetus ja osaaminen. Romanikielen oppimistulokset perusopetuksen 7.-9. vuosiluokilla 2015 [Raportti]. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, Julkaisut 4: 2016. Viitattu 11.6.2020. <https://karvi.fi/publication/romanikielen-asema-opetus-osaaminen/>.
- Holopainen, Hanna. 2022. Pohjoissaamen opetusta sisältävä perusopetusryhmä voidaan järjestää neljällä oppilaalla Oulussa. *Yle Uutiset*. Julkaistu 10.11.2022. Viitattu 21.11.2022. <https://yle.fi/a/74-20004153>.
- Huss, Leena. 1999. *Reversing language shift in the far north: Linguistic revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Studia Uralica Uppsaliensia 31. Uppsala: Uppsala Universitet [Acta Universitatis Uppsaliensis].
- Inarin kunta. 2019. Inarin kunnan varhaiskasvatussuunnitelma [Dokumentti]. Viitattu 11.6.2020. <https://www.inari.fi/media/tiedostot-2019/sivistystoimi-2019/varhaiskasvatus/vasu-1.12.2019.docx.pdf>.
- Kauniaisten kaupunki. 2016. Elävä kaksikielisyys – levande tvåspråkighet. Sivistystoimen kaksikielisyysohjelma 2015-2017/ Bildningens tvåspråkighetsprogram 2015–2017 [Dokumentti]. Viitattu 11.6.2020. <http://kauniainenfi.oncloudos.com/kokous/20162304-2-1.PDF>.

- King, Jeanette. 2001. "Te Kōhanga Reo. Māori language revitalization." Teoksessa *The green book of language revitalization in practice*, toimittajat Leanne Hinton ja Ken Hale, 119–128. San Diego: Academic Press.
- Laihi, Tiina-Maaria. 2017. Skolt Sámi Language and Cultural Revitalization: A case study of a Skolt Sámi language nest. Pro gradu -tutkielma, Helsinki: University of Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201706194962>.
- Laiti, Marikaisa. 2018. Saamelaisen varhaiskasvatuksen toteutus Suomessa. Väitöskirja, Acta Universitatis Lapponiensis 376. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-098-2>.
- Lanes, Laila. 2017. Anna-Kaisa auttaa pelastamaan kielen. *NRK/ Kvensk/NRK Kvääni*. Julkaistu 13.12.2017. Viitattu 11.6.2020. https://www.nrk.no/kvensk/anna-kaisa-halluu_auttaat_kvaaniita_pelastamaan_kielen-1.13823538.
- Lemmetyinen, Anne-Mari. 2015. Karjalan kielen taival ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi Suomessa. Pro gradu -tutkielma, Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20150497>.
- Morottaja, Matti. 1992. "Kielâpiervâl". *Anarâš-lostâ juovlâmáánu* [joulukuu]: 2.
- Oikeusministeriö. 11.6.1999. Perustuslaki 731/1999. Viitattu alkuperäissäännökseen 16.11.2022. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.
- Olthuis, Marja-Liisa. 2000 "Inarinsaamen kielen vuosisadat." *Virittäjä* 104: 568–575.
- Olthuis, Marja-Liisa. 2003. "Uhanalaisen kielen elvyttäminen: esimerkkinä inarinsaame." *Virittäjä* 107: 568–579.
- Olthuis, Marja-Liisa, Suvi Kivelä ja Tove Skutnabb-Kangas. 2013. *Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation*. Linguistic Diversity and Language Rights. Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelmien perusteet 2018. Viitattu 16.11.2022. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf.
- Opetusministeriö. 21.8.1998. Perusopetuslaki 628/1998 [voimaantulo 1.1.1999]. Viitattu alkuperäissäännökseen 16.11.2022. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. 13.7.2018. Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Viitattu alkuperäissäännökseen 16.11.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>.
- O'Rourke, Bernadette. 2018. "New Speakers of Minority Languages". Teoksessa *The Routledge Handbook of Language Revitalization*, toimittajat Leanne Hinton, Leena Huss ja Gerald Roché, 265–274. New York & London: Routledge.
- Pasanen, Annika. 2003. Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta. Pro gradu -tutkielma, Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201009202467>.
- . 2004. "Inarinsaamelainen menestystarina – kielipesästä kaksikielisyyteen." Teoksessa *Äidinkieli ja toiset kielet: Pohjoismainen kaksikielisyytyöpaja Tampereella 18.–*

- 20.10.2002, toimittaja Sirkku Latomaa, 117–123. Tampere: Tampere University Press.
https://www.academia.edu/4053702/%C3%84idinkieli_ja_toiset_kielet.
- . 2008. “Suomalais-ugrilaiset vähemmistökielet assimilaation ja revitalisaation ristipaineissa.” Teoksessa *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa* (1. painos), toimittajat Sirkka Saarinen ja Eeva Herrala, 47–70. *Uralica Helsingiensia* 3. Helsinki: Helsingin yliopisto.
 - . 2010. “Will language nests change the direction of language shifts? On the language nests of Inari Saamis and Karelians.” Teoksessa *Planning a new standard language. Finnic minorities meet the new millennium*, toimittajat Helana Sulkala ja Harri Mantila, 95–118. *Studia Fennica. Linguistica* 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
 - . 2014a. “‘Kuolee se kumminkin!’ Inarinsaame – kieli, joka ei sittenkään kuollut.” Teoksessa *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*, toimittajat Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola ja Merja Paksuniemi, 288–307. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5889-76-5>.
 - . 2014b. “‘Онэй энчу база’ пизи. Eeneec kielâpiervâl.” *Anarâš-lostâ porgemáánu* [elokuu]: 3–7.
 - . 2015. Kuávsui já peeivičuovâ. ‘Sarastus ja päivänvalo’. Inarinsaamen kielen revitalisaatio. Väitöskirja, *Uralica Helsingiensia* 9. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura ja Helsingin yliopisto. https://journal.fi/uralicahelsingiensia/issue/view/uh9_
 - . 2018a. “‘This work is not for pessimists!’ Revitalization of the Inari Saami language.” Teoksessa *The Routledge Handbook of Language Revitalization*, toimittajat Leanne Hinton, Leena Huss ja Gerald Roché, 364–372. New York & London: Routledge.
 - . 2018b. “Uddâ jienah. Anarâškielâ oppâm rävisolmožin.” *Sámegiela ja kultuvra dutkansearvi dieđalaš áigečála* 1/2018: 62–92. <http://dutkansearvi.fi/volume-2-issue-1-ps/>
 - . 2019. “Becoming a new speaker of a Saami language through intensive adult education.” Teoksessa *Rejecting Marginalized Status: Educational projects and curricula pushing back against language endangerment*, toimittajat Ari Sherris ja Susan Penfield, 49–69. *Linguistic Diversity and Language Rights*. Bristol, UK: Multilingual Matters.
 - . 2022. “‘It should be her language’. New speakers of Sámi languages transmitting the language to the next generation.” Teoksessa *The Sámi World*, toimittajat, Sanna Valkonen, Áile Aikio, Saara Alakorva ja Sigga-Marja Magga, 430–445. New York & London: Routledge.
- Pease Pretty-on-Top, Janine. 2003. Native American Language Immersion. Innovative native Education for Children & Families [Dokumentti]. Viitattu 11.6.2020.
<http://www.aihec.org/our-stories/docs/NativeLangugageImmersion.pdf>.
- Saamen kielten etäopetushanke. [Sivusto]. Viitattu 16.11.2022.
<https://www.saamenetaopetus.com/hanke>
- Saamelaiskäräjät. Kielipesä [Sivusto]. Viitattu 11.6.2020.
<https://www.samediggi.fi/toiminta/saamen-kieli/kielipesa/>

- Saamelaiskäräjät. 31.12.2009. Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma [Dokumentti]. https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/download/?d=dokumenttipankki/kertomukset_ohjelmat_ja_suunnitelmat/suunnitelmat/saamelainen_varhaiskasvatus/saamelainen_varhaiskasvatussuunnitelma.pdf (viitattu 11.6.2020).
- Saamelaiskäräjät. 30.10.2013. Saamelaisen varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen opas [Dokumentti]. Viitattu 11.6.2020. https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/materiaalit/saampharjen_opas.pdf.
- Saamelaiskäräjät ja Väestörekisterikeskus. 18.2.2020. Saamelaisten lukumäärä vuoden 2019 Saamelaiskäräjien vaaleissa [Dokumentti]. Viitattu 6.12.2021. https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/download/?d=dokumenttipankki/tilastoja/saamelaisten_lkm_vaaleissa/v%C3%A4est%C3%B6tieteellinen_tilasto_2019_nettiin.pdf.
- Saamelaiskäräjät. 1.7.2020. Saamelaiskäräjien toimintakertomus 2019 [Dokumentti]. Viitattu 16.11.2022. [https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/download/?d=dokumenttipankki/kertomukset_ohjelmat_ja_suunnitelmat/kertomukset/toimintakertomukset/saka tk 2019 saka2020.pdf](https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/download/?d=dokumenttipankki/kertomukset_ohjelmat_ja_suunnitelmat/kertomukset/toimintakertomukset/saka_tk_2019_saka2020.pdf).
- Siida. Sää'mjie'llem – Kolttaelämää [Sivusto]. Viitattu 1.12.2021 http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/suomi/tieto_etusivu.html.
- Syrjintälautakunta. 15.5.2012. Saamenkieli, dnro 2012/243 [Dokumentti]. Viitattu 11.6.2020. https://www.yvltk.fi/material/attachments/ytaltk/sltkntapausselosteet2012/omG3p9QYB/38924_SLTK-tapausseloste_15052012.pdf.
- Vaasan kaupunki. 23.4.2018. Kielistrategia [Dokumentti]. Viitattu 11.6.2020. <https://docplayer.fi/104716405-Kielistrategia-vaasan-kaupunki-sivistystoimi.html>.
- Wilson, William H., ja Kauanoë Kamanā. 2001. ”Mai Loko Mai O Ka ‘I‘ini: Proceeding from a dream. The ‘Aha Pūnana Leo connection in Hawaiian language revitalization.” Teoksessa *The green book of language revitalization in practice*, toimittajat Leanne Hinton ja Ken Hale, 147–176. San Diego: Academic Press.
- Võro Instituut. Keelepesä [Sivusto]. Viitattu 11.6.2020. <https://wi.ee/tegemise/keelepesa/>
- Äärelä-Vihriälä, Rauni. 2016. ”Dat ii leat dušše dat giella” – ”Se ei ole vain se kieli”. Tapaustutkimus saamenkielisestä kielipesästä saamelaisessa varhaiskasvatuksessa. Väitöskirja, Acta Universitatis Lapponiensis 335. Rovaniemi: Lapin yliopisto. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62619/%c3%84%c3%a4rel%c3%a4_Rauni_ActaE_203pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y.